

שיעור מצוות צדקה

הרב איתמר שרייבר

התורה מצווה אותנו לדאוג לעניים בשני מקומות בספר דברים. בפרק י"ד (פסוק כב) נאמר: "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היצא השדה שנה שנה"¹. כפי שנראה להלן, חז"ל מייחסים פסוק זה גם למצוות צדקה, ודורשים: "עשר בשביל שתתעשר". פירוש הדבר שהחיוב בצדקה מסתכם בנתינת מעשר כספים. אולם בפרק ט"ו (פסוקים ז-ח) התורה מצווה: "כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארץ אשר ה' -להיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיק האביון: כי פתח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו", דהיינו – יש למלא את כל חסרונו של העני, ולכאורה גם אם מדובר ביותר מעשירית מכספו של הנותן. במאמר זה ננסה להבין את היחס בין פסוקים אלו, וכיצד ההלכה למעשה נובעת מהפסוקים.

מעבר להתנגשות עם הדרשה "עשר בשביל שתתעשר", יש להעיר על קושי בדרישה לתת די מחסורו של עני. כאשר יש אפשרות לאדם לתת לעני די מחסורו – מה טוב, אולם זה מתאפשר רק לאדם עשיר ובמקום שיש קצת עניים, ובדרך כלל זה לא המצב. לצערנו יש לא מעט עניים, ואין לאדם אפשרות לפרנס את כולם כדי מחסורם. מה הדין במצב זה? כמה צדקה אדם מחויב לתת? האם יש שיעור קבוע או שהשיעור משתנה מאדם לאדם? נפתח את הדיון במקור לדין מעשר כספים.

א. מעשר כספים

במסכת תענית רבי יוחנן נסמך על הפסוק בדברים פרק י"ד:

ואמר רבי יוחנן: מאי דכתיב "עשר תעשר" – עשר בשביל שתתעשר. אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש, אמר ליה: אימא לי פסוקיך! – אמר ליה: "עשר תעשר". אמר ליה: ומאי "עשר תעשר"? – אמר ליה: עשר בשביל שתתעשר. – אמר ליה: מנא לך? – אמר ליה: זיל נסי. – אמר ליה: ומי שרי לנסוייה להקדוש ברוך הוא? והכתיב "לא תנסו את ה'!" – אמר ליה: הכי אמר רבי הושעיא: חוץ מזו, שנאמר "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צ-באות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם

¹ בשלב זה נתעלם מהכפילות "עשר תעשר", בהמשך נדון האם הכוונה לעשירית או אולי לחומש.

ברכה עד בלי די", מאי עד בלי די? אמר רמי בר חמא אמר רב: "עד שיבלו שפתותיכם מלומר די".

(תענית ח, ב-ט, א)

התורה מצווה את האדם לעשר את נכסיו לצדקה. הכפילות "עשר תעשר" אינה משיתה חיוב נוסף אלא משמשת כהבטחה – עשר בשביל שתתעשר, ואכן מובא בשם ר' הושעיא שמתור לנסות את ה' בעניין זה על פי הפסוק במלאכי "ובחנוני נא בזאת". התוספות שם מביאים שהספרי למד מכאן שיש חיוב – לכאורה חיוב דאורייתא – לתת עשירית מכל רווח שאדם מרוויח².
 כך מופיע בספרי:

"עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה" – אין לי אלא תבואת זרעך שחייב במעשר, רבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין? ת"ל "את", כל דהוה מצי למימר "את תבואתך", מאי "כל"? לרבית רבית ופרקמטיא וכל דבר שמרויח בו. והכי נמי איכא בהגדה: "היוצא השדה שנה [שנה]", כלומר: אם לא תעשר שדך כהוגן, לא יהיה לך אלא היוצא מן השדה, כלומר: לא יעשה שדך אלא כפי מעשרות שהיו קודם לכן, דהיינו היוצא מן השדה, כלומר: מה שהיית רגיל להוציא למעשר מן השדה.

(תוספות תענית ט, א)

כדי לחדד שהעונש למי שלא מעשר הוא ששדהו תוציא רק עשירית ממה שהוציאה קודם לכן, מביאים תוספות את הסיפור הבא:

ומעשה באדם אחד שהיה עשיר והיה לו שדה שעשתה אלף כור והיה אותו עשיר נוטל ק' כורין למעשר ומפריש כל שנה ושנה, וכן עשה כל ימיו. כשחלה למות קרא לבנו ואמר לו: בני, דע ששדה זו שאני מוריש לך עושה בכל שנה ושנה אלף כורין, וזהו שתפריש ק' כורין כאשר עשיתי. ומת אותו האיש, ועמד הבן במקומו, ועשה השדה אלף כורין כאשר היה עושה בחיי האב, והפריש ממנה ק' כורין. בשנה שניה נסתכל וראה הבן שמעשר היה דבר גדול ואמר שלא יפריש. לשנה אחרת נתמעט השדה ולא עשה כי אם מאה כורין. נצטער עליו ושמעו קרוביו שכך מיעט ולא הפריש מעשר באו כולם אצלו מלובשים לבנים

² מדרש זה לא מובא בספרי שלפנינו, אך היד פשוטה מביא שכעין זה יש במדרש (תנחומא (בוכר) ראה יז): "עשר תעשר" – עשר בשביל שתתעשר, עד שלא תתחסר, רמו למפרשי ימים, להוציא אחד מעשרה לעמילי תורה.

שיעור מצוות צדקה

ושמחים. אמר להם: כמדומה לי שאתם שמחים בקלקלתי! אמרו לו נצטער עליך, כי גרמת לך כל הרעה הזאת ומפני מה לא הפרשת מעשר כראוי היטב? בא וראה כי מתחלה כשבא השדה לידך היית בעל הבית והקב"ה כהן שהיה המעשר חלקו ליתן לעניים ועכשיו שלא הפרשת חלקו לו היה הקדוש ברוך הוא בעל הבית ואתה כהן שאין שדך עושה מה שהיה עושה מתחלה אלף כורין והפריש לך מאה כורין.

(תוספות תענית ט, א)

עולה מכאן שמעשר כספים הוא חיוב מעיקר הדין, ואדם שלא נותן מעשר נענש.

ב. מצווה מן המובחר

האם ראוי לתת לצדקה יותר מעשירית? האם ראוי שאדם יבזבז ממונו לעניים כמה שיותר? במסכת כתובות מובאת תקנת אושא בעניין זה:

א"ר אילעא: באושא התקינו, המבזבז – אל יבזבז יותר מחומש. תניא נמי הכי: המבזבז – אל יבזבז יותר מחומש, שמא יצטרך לבריות; ומעשה באחד שבקש לבזבז [יותר מחומש – א.ש.]. ולא הניח לו חבירו, ומנו? רבי ישבב, ואמרי לה רבי ישבב, ולא הניחו חבירו, ומנו? רבי עקיבא. אמר רב נחמן, ואיתימא רב אחא בר יעקב: מאי קרא? וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. והא לא דמי עישורא בתרא לעישורא קמא! אמר רב אשי: אעשרנו לבתרא כי קמא

(כתובות נ, א)

המקור לתקנת אושא הוא בדברי יעקב אבינו שנודר "עשר אעשרנו", ומסבירה הגמרא "אעשרנו לבתרא כי קמא", המעשר השני שווה בכמותו לראשון וסכומם ביחד הוא חומש.

צריך לשים לב לניסוח המובא בבבלי. אין כאן הדרכה לתת יותר מעשירית, אלא אם אדם רוצה לבזבז ממונו אין לו לתת יותר מחומש, כדי שלא יקרוס כלכלית ויהיה בעצמו נטל על הבריות. גם המקור בפסוקים תואם להבנה זו: יעקב אבינו בשעת צרה נודר נדר ומסתבר שנודר לתת את המקסימום המותר, וזו הזכות שתגן עליו בעת צרה.

ג. די מחסורו

מכל מקום, אנו רואים שחומש הוא הגבול העליון למצוות צדקה. ומה באשר לצווי התורה לתת "די מחסורו"? האם אין לו ביטוי הלכה למעשה?

במסכת כתובות מובא :

ת"ר: יתום שבא לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו ואחר כך משיאין לו אשה, שנאמר: 'די מחסורו אשר יחסר לו', 'די מחסורו' – זה הבית, 'אשר יחסר' – זה מטה ושלחן, 'לו' – זו אשה, וכן הוא אומר 'אעשה לו עזר כנגדו' (בראשית ב, יח).

תנו רבנן: 'די מחסורו' – אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לעשרו. 'אשר יחסר לו' – אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלשה מילין.

(כתובות סז, ב)

"די מחסורו" – לא פחות ולא יותר. מצד אחד אין מצווה להעשיר את העני, אולם מפורש שיש לתת לעני את כל מחסורו – יש לתת לו בית, מיטה ואף להשיא לו אשה, ולכאורה גם אם זה מעבר לעשירית נכסיו של הנותן! וכבר הקשה ערוך השולחן על תקנת אושא:

כיוון דמדאורייתא חייב ליתן די מחסורו היכי אתו רבנן ותקנו שלא יתן יותר מחומש אף דלא יספיק לדי מחסורו?

(ערוך השולחן יורה דעה רמט, ה)

ד. רף מינימלי אחיד

נוסיף להקשות ונביא את הגמרא במסכת בבא בתרא שקובעת רף מינימלי למצות הצדקה:

אמר רב אסי לעולם אל ימנע אדם עצמו מלתת שלישיית השקל בשנה שנא': 'והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישיית השקל בשנה לעבודת בית – להינו' (נחמיה י, לג). ואמר רב אסי: שקולה צדקה כגד כל המצות, שנאמר 'והעמדנו עלינו מצות וגו'', 'מצוה' אין כתיב כאן אלא 'מצות'.

(בבא בתרא ט, א)

גם כאן צריך לשים לב ללשון הגמרא, הגמרא באה להוציא מהבנה מאוד מסוימת: אין לתת פחות משלישיית שקל בשנה. אמירה זו יכולה להסתדר עם הציווי לתת עשירית לצדקה, רוצה לומר – יש לתת עשירית, אך אם עשירית מנכסיו של אדם היא פחות

שיעור מצוות צדקה

משלישית השקל, ראוי שאדם ייתן שלישית השקל ולא פחות³. אולם כיצד הרף שנקבע כאן, שלישית השקל, מתיישב עם הציווי לתת די מחסורו? מה הטעם לקבוע רף מינימלי אם צריך לתת די מחסורו של העני?

כבר הזכרנו את דברי התוספות בשם הספרי, שמעשר כספים נלמד מהכתוב. התוספות לא מתייחסים בדבריהם לציווי התורה "די מחסורו" וכן לדברי הגמרא במסכת בבא בתרא. לפני שנביא ראשונים שמנסים ליישב בין המקורות, נביא את גרסת הירושלמי לתקנת אושא.

ה. תקנת אושא – גרסת הירושלמי

וכך כותב הירושלמי:

גמילות חסדים: הדא דתימר בגופו, אבל בממונו יש לו שיעור, ואתייא כיי דמר ר"ש בן לקיש בשם רבי יוסי בן חנינא: באושא נמנו שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה [בפני משה יש גרסה: 'למצות' – א"ש]. עד היכן [מפרש הגר"א: מכמה אינו רשאי לפחות – א"ש]? ר"ג בן אינינא ורבי אבא בר כהנא, חד אמר: עד כדי תרומה ותרומת מעשר, וחרנא אמר: כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך (משלי ג, ט) כמראשית כל תבואתך.

(ירושלמי פאה א, א)

הירושלמי, על פי תקנת אושא, מבין שדברי המשנה על גמילות חסדים שאין לה שיעור, לא נאמרו על גמילות חסדים בממון. בגמילות חסדים בגופו כל המרבה הרי זה משובח, אולם בממונו "יהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה". מה פירוש "למצוה"? פשוט הירושלמי הוא שמדובר כאן על בזבז כסף למצוות⁴ ולא על מצוות צדקה דווקא, אלא שאינה גרועה מצוות צדקה משאר המצוות. כשם שמצווה לבזבז חומש מממונו על אתרוג, מצווה לתת חומש לצדקה.

לשאלה "עד היכן" (שפירושה מה היא הכמות המינימלית אותה צריך לשלם) משיב הירושלמי שדין צדקה כדין תרומה. על שתי הדעות יש לשאול – מניין? הרי דין תרומה הוא מדאורייתא כלשהו, והרי ראינו שבצדקה התורה לא מסתפקת בכלשהו! אמנם מובא בירושלמי פסוק ממשלי שמשווה נתינה מהונו לנתינה מתבואתו, אך קשה להבין כיצד פסוק זה דוחה פסוקי תורה מפורשים.

³ אם כי יש להבין את טעם הציווי – מדוע יש לתת שלישית שקל, אם זה יותר מעשירית נכסיו של האדם? ומה נאמר אם זה יוצא יותר מחומש נכסיו של האדם?
⁴ כמו שראינו גם בגרסת הפני משה: "שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות".

ו. שיטת הרמב"ם והטור

כתב הרמב"ם בהלכות מתנות עניים:

א. מצות עשה ליתן צדקה לעניי ישראל כפי מה שראוי לעני, אם היתה יד הנותן משגת, שנאמר: "פתוח תפתח את ירך לו" (דברים טו, ח), ונאמר: "והחזקת בו גר ותושב וחי עמך" (ויקרא כה, לה), ונאמר: "וחי אחיך עמך" (ויקרא כה, לו).

ב. וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה, עבר בלא תעשה, שנאמר: "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון" (דברים טו, ז).

ג. לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו: אם אין לו כסות, מכסין אותו; אין לו כלי בית, קונין לו כלי בית; אין לו אשה, משיאין לו אשה; ואם היתה אשה, משיאין אותה לאיש; אפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על הסוס ועבד רץ בפניו, והעני וירד מנכסיו, קונין לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, שנאמר "די מחסורו אשר יחסר לו" (דברים טו, ח). ומצווה אתה להשלים חסרונו, ואין אתה מצווה לעשרו:

ד. יתום שבא להשיאו אשה, שוכרין לו בית, ומציעין לו מיטה וכל כלי תשמישו, ואחר כך משיאין לו אשה:

ה. בא עני ושאל די מחסורו, ואין יד הנותן משגת, נותן לו כפי השגת ידו. וכמה, עד חמיש נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה בנכסיו בינוני, פחות מכאן עין רעה. ולעולם אל ימנע אדם עצמו משלישית השקל בשנה, וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר.

(רמב"ם מתנות עניים ז, א-ה)

ראשית, מביא הרמב"ם את הציווי לתת די מחסורו של העני. הרמב"ם מדגיש שהתורה חזרה על זה מספר פעמים: "פתח תפתח את ירך לו", "והחזקת בו גר ותושב וחי עמך", "וחי אחיך עמך" ובהלכות ג'-ד' מפרט הרמב"ם את הציווי על פי הגמרא בכתובות, שיש לתת לעני כפי צרכו.

שיעור מצוות צדקה

בהלכה א' ובהלכה ה' מחדש הרמב"ם שהציווי "די מחסורו" רלוונטי רק אם יד הנותן משגת, "בא עני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת נותן לו כפי השגת ידו וכמה עד חמיש נכסיו מצוה מן המובחר. ואחד מעשרה בנכסיו בינוני. פחות מכאן עין רעה. ולעולם אל ימנע אדם עצמו משלישית השקל בשנה".

נססה להבין מניין למד הרמב"ם את החילוקים שראינו:

1. הציווי "די מחסורו" מתייחס למצב שיש לנותן, ושאר השיעורים למצב שאין לו.

2. חומש – מצוה מן המובחר, מעשר – עין בינונית, פחות מעשירית ולא פחות משלישית השקל בשנה – עין רעה.

נתחיל באחרון, משום שהטור פוסק כרמב"ם ומזכיר את דברי הירושלמי שיכולים לתת קצה חוט בעניין:

שיעור נתינתה, אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים, ואין ידו משגת לכל צורך העניים יתן כפי השגת ידו. וכמה הוא יתן? עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה מדה בינונית, פחות מכאן עין רעה. וקאמר בירושלמי: שנה ראשונה – חומש מהקרן, מכאן ואילך – חומש מהריוח בכל שנה. לעולם לא ימנע אדם עצמו פחות משלישית השקל לשנה, והיא שתות אוקיא של כסף, ואם נתן פחות מזה לא קיים מצוות צדקה כלל.

(טור יורה דעה רמט)

אמנם הטור מזכיר את הירושלמי לגבי הלכה משנית בלבד, שיש לעשר מהרווח החל מהשנה השנייה, אך הבית יוסף מבהיר שגם דין 'מצוה מן המובחר', אותו הביא הטור בתחילת דבריו מובא מלשון הירושלמי.

מכאן ניתן להבין שהרמב"ם והטור למדו עוד עקרון חשוב מהירושלמי. לגמילות חסדים בגופו אין שיעור, אבל לגמילות חסדים בממונו יש שיעור. השיעור המקסימלי – אין לבזבז יותר מחומש, השיעור המינימלי – שיטת הירושלמי היא שדין צדקה כדין תרומה, ולכן מדין תורה אדם יוצא בכלשהו. אולם, כשם שבתרומה קבעו חכמים עין יפה, בינונית ורעה, כך גם בצדקה יש עין יפה, בינונית ורעה.

מכאן למדנו שהשיעורים חומש, מעשר ושלישית השקל הם מדרבנן⁵. מדין תורה אדם יוצא ידי חובת צדקה בכל שהוא כדין תרומה. כל הפסוקים בעניין הם אסמכתא בלבד: לגבי שלישית השקל ניתן להבין בפשטות שהפסוק מנחמיה הוא רק אסמכתא⁶. לגבי מעשר, הדרשה "עשר בשביל שתתעשר" היא רמז שנשען על מעבר מש' שמאלית לימנית⁷, ואכן הכסף משנה כלל לא מביא אותה כמקור לרמב"ם. וכן, המקור לחומש למצווה מן המובחר הוא כלל לא ציווי אלא נדר של יעקב אבינו, ואכן הירושלמי כלל לא מביא פסוק זה.

גם את היחס לדין די מחסורו לומד הרמב"ם מהירושלמי. לאחר שהמשנה אמרה שגמילות חסדים אין לה שיעור, היה מתבקש לומר שהמשנה מדברת גם על גמילות חסדים בממוץ, ואכן התורה מצווה אותנו לדאוג לעני "די מחסורו". זו הגדרה שאין לה שיעור מקסימלי, שהרי אם היה עשיר צריך לדאוג לו בהתאם. אולם הירושלמי, בעקבות תקנת אושא, לא הולך בכיוון זה אלא אומר שהמשנה מדברת רק על גמילות חסדים בגופו ואילו לגמילות חסדים בממונו יש שיעור.

כיצד ניתן להתעלם מציווי מפורש של התורה? נעיין שוב בפסוקים:

כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' - להיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיך האביון. כי פתח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו.

(דברים טו, ז-ח)

על מי הציווי כאן? על הציבור, "כי יהיה בך אביון" – בקרב העם ולא 'בתוך' אדם פרטי. אם יש אביון בעם ישראל צריך לדאוג לו די מחסורו. מעבר לכך שזה אכן מפורש בפסוקים, זו סברה פשוטה – לא ייתכן שהתורה תצווה אדם יחיד לדאוג לעני די מחסורו, שכן זהו ציווי בלתי ישים לאדם ממוצע במצב הרגיל, שבו יש לא מעט עניים, ולכן הרמב"ם כותב שאדם פרטי ייתן לעני די מחסורו רק אם הוא עשיר ויש לו.

⁵ בניגוד לעולה מדברי תוספות לעיל, שמעשר כספים הוא דאורייתא. נזכיר שמטרת המאמר היא לברר מהו שיעור צדקה ולא תוקף חיוב מעשר כספים. אך כיון שהנושאים חופפים נציין כאן להשלמת התמונה שיש שיטה שלישית: יש הסוברים שמעשר כספים הוא רק מנהג. הב"ח כותב (יורה דעה שלא): "מה שאדם מעשר ממה שהרויח במשא ומתן כספים ושאר רוחים – אינו בכלל זה, ויכול ליתן ממנו לצדקה ולפדיון שבויים, שהרי אינו חייב בה לא מן התורה ולא מדרבנן".

⁶ פשט הפסוק "והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישיית השקל בשנה לעבודת בית - להינו" בכלל לא מדבר על קביעת מינימום בכל דיני צדקה אלא על תרומה לבית המקדש.

⁷ אפשר גם להסביר שהרמב"ם סובר שלומדים הלכה אחרת מכפילות זו ועיין ראש השנה ח, א; ירושלמי שביעית ב, ה.

שיעור מצוות צדקה

ואכן, הרמב"ם בהלכות ג' וד' מקפיד להתנסח בלשון רבים: "אם אין לו כסות מכסין אותו [...] קונין לו כלי בית [...] קונין לו סוס [...] שנאמר די מחסורו אשר יחסר [...] יתום שבא להשיאו אשה שוכרין לו [...]", וכל אלו חובות של הציבור. הלכה ה' מיועדת לאדם הפרטי ומנוסחת בלשון יחיד: "בא עני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת נותן לו [...] ולעולם אל ימנע אדם עצמו משלישית השקל בשנה".

ניתן להביא ראיה לדברינו מכך שהגמרא משבחת את הלל הזקן על כך שדאג לעני די מחסורו. אם זו מידת חסידות השבח מובן. אולם, אם זו שורת הדין, פשוט שהלל מחוייב לעשות כן⁸!

ז. פסיקת השולחן ערוך והרמ"א

השולחן ערוך פוסק על פי הרמב"ם והטור:

שיעור נתינתה אם ידו משגת, יתן כפי צורך העניים. ואם אין ידו משגת כל כך יתן עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר ואחד מעשרה מדה בינונית פחות מכאן עין רעה. וחומש זה שאמרו: שנה ראשונה מהקרן, מכאן ואלך חומש שהרויח בכל שנה. לעולם לא ימנע אדם עצמו פחות משלישית השקל לשנה, ואם נתן פחות מזה לא קיים מצות צדקה.

(שולחן ערוך יורה דעה רמט, א-ב)

מהו צורך העניים שעליו לתת, אם ידו משגת? הש"ך מפנה למקום אחר, שם מביא השולחן ערוך את דברי הרמב"ם ומתנסח בלשון רבים⁹:

כמה נותנין לעני? די מחסורו אשר יחסר לו. כיצד? אם היה רעב, יאכילהו; היה צריך לכסות, יכסהו; אין לו כלי בית, קונה לו כלי בית; ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר והעני, קונים לו סוס ועבד; וכן לכל אחד ואחד לפי מה שצריך. הראוי לתת לו פת – נותנים לו פת, עיסה –

⁸ אמנם, התורה תמימה מסביר אחרת גמרא זו, אך ניתן להרגיש בדוחק שבדבריו: "ולדעתי הדבר פשוט דקאי גם על כל יחיד, דהא פסוק זה הוא צווי לכל יחיד כשאר מצות, וכמ"ש פתח תפתח את ירך, ואין חילוק בין מצוה זו למצות ציצית ותפילין ופסח וסוכה ולולב וכל התורה כולה שכל יחיד חייב בה, ותמיהני שלא העירו בדבר פשוט כזה. ומה שהביאו אלה הפוסטים יחיד מצדקה כזו ראייה ממ"ש בכאן אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, ואם היה זה חיוב מוחלט על כל אדם לא היו מציינים מעשה הלל, הנה לבד שיי"ל דזולת הלל חשבו שאין העני מוכרח לכך, אך גם י"ל דעיקר כונת הגמרא לסוף הספור שפעם אחד לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ בעצמו שלשה מילין, דזה באמת מעלה יתירה בהלל".

⁹ העתקתי את הנוסח שבמהדורת פרידמן, על פי דפוס ראשון. יש בהלכה זו מספר שינויים בין הדפוסים השונים של יחיד/ רבים. למעשה נראה שהשולחן ערוך העתיק לשון הרמב"ם ואכן עיקר ההלכה בלשון רבים, במקום שיש לשון יחיד יכול להיות שזה תוצאה של קיצור: יאכיל' וכד', או שהכוונה לגובר.

נותנים לו עיסה, מטה – נותנים לו מטה. הראוי ליתן לו פת חמה – חמה, צונן – צונן, להאכילו לתוך פיו – מאכילין. אין לו אשה ובא לישא, משיאין לו, ושוכרים לו בית ומציעים לו מטה וכלי תשמישו ואחר כך משיאין לו אשה.

(שם רנ, א)

ומעיר הרמ"א (שם):

ונראה דכל זה בגבאי צדקה או רבים ביחד, אבל אין היחיד מחוייב ליתן לעני די מחסורו אלא מודיע צערו לרבים, ואם אין רבים אצלו יתן לו היחיד אם ידו משגת (ב"י ודלא כמשמעות הטור וכמו שנתבאר סימן רמ"ט).

כפי שמובא בסוגריים בתוך ההגהה, הרמ"א נסמך כאן על הבית יוסף. נבאר את המחלוקת בנושא¹⁰ ולאחר מכן נשווה לדברינו לעיל.

הגמרא במסכת בבא בתרא מביאה סיפור על רב פפא:

ההוא עניא דהוה מתזיר על הפתחים דאתא לקמיה דרב פפא, לא מזדקיק ליה. א"ל רב סמא בריה דרב ייבא לרב פפא: אי מר לא מזדקיק ליה, אינש אחרינא לא מזדקיק ליה, לימות ליה? והא תניא: אם היה עני המחזיר על הפתחים – אין נזקקין לו! א"ל: אין נזקקין לו למתנה מרובה, אבל נזקקין לו למתנה מועטת.

(בבא בתרא ט, א)

הסבר: רב פפא, שהיה גבאי צדקה, לא נתן צדקה לעני המחזר על הפתחים מקופת הצדקה. רב סמא העיר לו שאם לא יתנו לו מהקופה קל וחומר שאחרים לא יתנו לו. רב פפא ענה שזאת ברייתא מפורשת "עני המחזר על הפתחים אין נזקקין לו"! רב סמא ענה שהכוונה שאין נותנים לו מתנה מרובה, אבל מתנה מועטת צריך לתת לו.

בארנו את הגמרא על פי הראשונים¹¹ שמסבירים שהכוונה שאין לתת לעני המחזר על הפתחים מתנה מרובה מקופת הציבור, אלא אפשר להסתפק במתנה מועטת¹².

האם הרמב"ם מסכים לקביעה זו? הרמב"ם כותב:

¹⁰ בביאור הנושא נתמקד רק במה שקשור לענייננו כאן.
¹¹ רש"י (ד"ה אין נזקקין לו), תוספות (ד"ה לא אזדקיק ליה) והרא"ש (א, לה).
¹² נחלקו הראשונים מהו שיעור מתנה מועטת, לדעת רש"י השיעור הוא כדי סעודה, ואילו התוספות חלקו ואמרו שהשיעור פחות מכדי סעודה.

שיעור מצוות צדקה

ועני המחזר על הפתחים, אין נזקקין לו למתנה מרובה, אבל נותנין לו מתנה מועטת. ואסור להחזיר את העני ששאל ריקם, ואפילו אתה נותן לו גרוגרת אחת, שנאמר: "אל ישוב דך נכלם" (תהלים עד, כא).

(רמב"ם מתנות עניים ז, ז)

הטור הבין שלדעת הרמב"ם מדובר כאן על האדם הפרטי, ואם העני מחזר על הפתחים היחיד אינו צריך לתת לו די מחסורו אלא כל אחד ייתן קצת. הטור מקבל את דעת הרמב"ם לפי הבנתו ופוסק:

ומסתברא כדברי הרמב"ם שעל כל אדם קאי דכיון שהוא מחזר אין האחד צריך ליתן לו די מחסורו.

(טור יורה דעה רנ)

הבית יוסף (שם) חולק על הבנת הטור ברמב"ם, ולדעתו הרמב"ם סובר כשאר הראשונים:

וגם כך הוא דעת הרמב"ם ז"ל, דגבי מתנה מרובה נקט "אין נותנין", לשון רבים, לומר דמיירי בקופה שהיא נגבית משל רבים, וגבי אסור להחזיר העני השואל ריקם כתב: "אפי" אין נותן לו אלא גרוגרת אחת", לשון יחיד, לומר דההיא לא מיירי בקופה אלא בכל אדם. ורבינו הפליג דעת הרמב"ם לדעת אחרת שהוא הפך המפרשים והפוסקים וכתב דהכי מסתברא, ועוד שכתב דכיון שהוא מחזר על הפתחים אין האחד צריך ליתן לו די מחסורו, דמשמע שאם אינו מחזר על הפתחים צריך האחד לתת לו מחסורו, ודבר תימה הוא: דלמה לא יודיע צערו לרבים ובין כולם יתנו לו די מחסורו?

אמנם, הרמב"ם לא כתב במפורש שדין עני המחזר על הפתחים מדבר על קופת הציבור, אך מכיוון שהתנסח בלשון רבים מובן שזו כוונתו. עוד מקשה הבית יוסף על הטור, שלפי דבריו יוצא שכאשר עני אינו מחזר על הפתחים יש ליחיד חובה לתת לו די מחסורו, "ודבר תימה הוא: דלמה לא יודיע צערו לרבים, ובין כולם יתנו לו די מחסורו?" כעת נעיין בדברי האחרונים על הערת הרמ"א שראינו לעיל. כותב הט"ז:

נמשך אחר הבית יוסף שחולק על הטור במ"ש "בחזר על הפתחים אין האחד צריך ליתן לו די מחסורו", משמע באי מחזיר צריך האחד ליתן די מחסורו, וחלק הבית יוסף דלמה לא יודיע צערו לרבים.

(ט"ז יורה דעה רנ, א)

הש"ך (שם א) מעיר שהב"ח חולק על החילוק של הרמ"א ומסכים עם הטור בעניין חובתו של היחיד:

והב"ח כתב דגם היחיד מחויב ליתן לו כל די מחסורו אם ידו משגת.

הב"ח מביא ראיה מהלל הזקן שנתן לעני די מחסורו, אולם הש"ך דוחה את דבריו: ואין מכל זה הכרח, די"ל דכל זה מיירי בשאין רבים אצלו או שאין יד הרבים משגת לסייע לו.

לדעת הש"ך החיוב "די מחסורו" מושת על היחיד אם יש לו, רק כשאין רבים או כשאין יד הרבים משגת. אם יד הרבים משגת, אין חיוב על היחיד לדאוג לעני כדי מחסורו¹³. הט"ז מתרץ את קושיית הבית יוסף על הטור. לדעתו, הטור לא התכוון שהיחיד צריך לתת לעני שלא מחזור על הפתחים די מחסורו, אלא רק שיש לתת לו כדי סעודה¹⁴, 'מתנה מרובה', וזאת בניגוד לעני המחזור על הפתחים שאין חיוב לתת לו כדי סעודה, 'מתנה מועטת'.

לגבי החיוב על גבאי הצדקה, הט"ז מבין את הרמב"ם כטור ולא כבית יוסף:

ומשמעות הלשון דהרמב"ם לא משמע אלא כדעת הטור דלא מיירי שם מגבאי כלל.

(ט"ז יורה דעה רנ, א)

גבאי צדקה מחויבים לתת לעני מתנה מרובה גם כשהוא מחזור על הפתחים. אלא, כותב הט"ז, למעשה אין מחלוקת משום שמה שמוגדר מתנה מועטת על פי הבית יוסף הוא המתנה המרובה שהטור מדבר עליה¹⁵, ואם כן לפי כולם צריך לתת לעני המחזור על הפתחים כדי סעודה מקופת הציבור:

ומכל מקום לדינא נראה דכ"ע מודים דהגבאי נתן כדי סעודה אפילו למחזור על הפתחים אלא דהבית יוסף לא פירש דברי הרמב"ם שכתב מתנה מרובה על כדי סעודה.

(ט"ז שם)

¹³ כבר התייחסנו לסיפור זה לעיל. לדעתנו הלל נתן על אף שלא היה חייב, זהו סיפור על מידת חסידות. מיד נראה שיתכן שגם הרמ"א הבין כך.

¹⁴ הטור סובר בזה כדעת הרא"ש, שכדי סעודה זו כבר מתנה מרובה.

¹⁵ לא נכנסנו לנקודה זו בגוף המאמר כדי לא להטריח את הקורא, אולם כבר הבאנו באחת ההערות לעיל, שיש מחלוקת ראשונים מהי מתנה מועטת, כדי סעודה או פחות מכך. הבית יוסף סובר כדעת רש"י, שכדי סעודה זו מתנה מועטת, והטור סובר שכדי סעודה זו כבר מתנה מרובה. לפי זה בין אם נפסוק כטור, שצריך לתת מתנה מרובה מהקופה, ובין אם נפסוק כבית יוסף, שאפשר לתת רק מתנה מועטת, יוצא שנותנים לעני כדי סעודה ותו לא.

שיעור מצוות צדקה

נסכם את הדיון. הבית יוסף והטור חולקים, האם לדעת הרמב"ם עני המחזר על הפתחים זכאי למתנה מרובה מקופת הציבור. הש"ך והט"ז מבינים שהרמ"א הבין כדעת הבית יוסף וזה המקור להערה בתחילת סימן ר"נ.

על הבנת האחרונים ברמ"א יש להקשות. אם הרמ"א נסמך כאן על הבנת הבית יוסף בדעת הרמב"ם בדין עני המחזר על הפתחים, מדוע הרמ"א לא מביא את דבריו על הלכה ג', הרי שם עוסק השולחן ערוך בדין עני המחזר על הפתחים? לכן אולי יש לומר שהרמ"א הבין את הרמב"ם כפי שהצענו לעיל: הציווי "די מחסורו" בכלל לא מופנה לאדם היחיד, וזו כוונת הרמ"א בדבריו: "אבל אין היחיד מחוייב ליתן לעני די מחסורו", בלא קשר לשאלה האם העני מחזר על הפתחים או לא.

ח. לשון הרמב"ם בפירוש המשנה

כותב הרמב"ם בפירוש המשנה:

וגמילות חסדים פירושו "אלמכאפאה באלאפצ'אל", והוא שם נופל על שני סוגים מהמצוות, האחד הוא השתתפות האדם עם ישראל בממונו, כגון הצדקה ופדיון שבויים. והשני השתתפות האדם עם ישראל בגופו, כגון ניחום אבלים, ולווית מתים, ושמחת חתנים, ודומיהם. ואמרו כאן שגמילות חסדים אין לה שיעור, ר"ל בהשתתפות האדם בגופו. אבל השתתפותו בממונו יש לו גבול והוא חמישית ממנו, ואינו חייב לתת יותר מחמישית ממנו אלא אם עשה כן במדת חסידות, ואמרו נמנו באושא להיות אדם מפריש חומש נכסיו למצוה. וביאור השאלה הזו אצלי כך, אם ראה האדם שבויים הרי הוטל עליו לפדותם כמו שצוה ה', או רעבים או ערומים הרי הוטל עליו להאכילם ולכסותם כמו שאמר ה' די מחסורו אשר יחסר לו, כלומר שישלם לו כל מה שחסר לו, והרי הוא חייב להשלים להם כל מחסורם כל זמן שמחסורם או צורך פדיונם הוא פחות מחומש ממנו או חמישיתו, אבל אם הם צריכים יותר מחומש ממנו נותן החומש בלבד ומסתלק, ואין עליו חטא בהמנעו מהשלים כל מה שהם צריכים כיון שהוא יותר מהחומש. אבל אם לא יזדמן לו שום דבר מכל מה שאמרנו מפריש את החומש מכל הכנסותיו לא מן הקרן ומוציאו בדבר מצוה.

(פירוש המשנה לרמב"ם פאה א, א)

בתחילה מבאר הרמב"ם את החילוק בין גמילות חסדים בגופו לבין גמילות חסדים בממונו, ולאחר מכן מבאר הרמב"ם כיצד חילוק זה מתיישב עם ציווי הפסוק "די מחסורו אשר יחסר לו": הפסוק נאמר רק אם עומד מולו עני ומבקש שישלים לו כל מה שיחסר לו, וגם במצב זה החיוב הוא רק אם זה לא יותר מחומש ממנו.

מניין למד הרמב"ם חילוק זה? מדוע "אם הם צריכים יותר מחומש ממנו נותן החומש בלבד ומסתלק, ואין עליו חטא בהמנעו מהשלים כל מה שהם צריכים כיון שהוא יותר מהחומש"? חייבים לומר כפי שהסברנו לעיל, שהציווי "די מחסורו" כלל לא מופנה לאדם היחיד אלא לציבור. האדם היחיד מחויב בזה רק אם העני פונה אליו, וגם אז רק אם יש לו לתת.

'אלמכאפאה באלאפצ'אל' לעומת 'צדקה' וגמילות חסדים'

הרמב"ם כותב שבערבית יש ביטוי אחד לגמילות חסדים שכולל גמילות חסדים בגופו ובממונו. גם בשפה האנגלית יש ביטוי אחד (charity). בעברית, כמובן, יש מילה מיוחדת לגמילות חסדים בממונו – צדקה. צדקה מלשון צדק: הנותן לא עושה טובה למקבל אלא נותן לו את מה שמגיע לו על פי דין. גמילות חסדים בממונו היא חיוב מוגדר ולא נדבה. זאת, אולי, הסיבה שחכמים נתנו שיעורים מדויקים למצווה זו, לא כדי להמעיט במצווה אלא להבהיר לנו שזאת חובה המוטלת על כל אחד ואחד ויש בה עין יפה, בינונית ורעה, וכמובן שמצופה מהאדם לתת לפחות בעין בינונית.

ט. שלישיית השקל

וכך כתב הש"ך:

והוא שתות אוקיא של כסף, טור, והיינו למ"ש לקמן ר"ס ש"ה דה' שקלים היינו ב' אוקיות וחצי לרש"י¹⁶ ולמ"ש הרב שם שהוא בערך ב' זהובים רייניש א"כ השקל הוא שלישי רייניש טאליר והיינו זהוב פוליש וא"כ חיוב הצדקה הוא עשרה גדולים כו', וע"כ נהגו בארצות האלו שהגבאי צדקה הולך כבהכ"נ שני וחמישי לגבות מעות צדקה מכל אחד ואחד ואפי' נותן מהפחות שבמטבעות הוא נותן יותר משלישיית השקל לשנה, ומנהג נכון הוא.

(ש"ך יורה דעה רמט, ד)

¹⁶ הטור פוסק כאן כדעת רש"י שהביא בסימן ש"ה.

הטור פסק ששלישית השקל היא שישית אוקיא של כסף. הש"ך ממיר ערך זה למטבעות של זמנו, זהוב פולני אחד. מטבע זה אינו קיים היום ולכן קשה להבין מכך כמה היא שלישית השקל. אולם, מסקנת הש"ך היא שאם אדם נותן מהפחות שבמטבעות לצדקה כל שני וחמישי הוא ודאי עובר את המינימום הנדרש, ומסקנה זו נותנת סדר גודל מסוים לסכום המדובר.

נסה להגיע לשיעור מדויק יותר. לא מצאתי מי שכותב על שלישית השקל, אך על מנהג מחצית השקל שבו יש שמקפידים לתת מחצית שקל כפי ערכו בימי התורה דנו פוסקי זמננו וממנו נחשב את שליש השקל. נעיר שבשני המקרים מדובר בשקל של התורה, שקל צורי, ולא בשקל המוזכר בגמרא, שקל מדינה.

הרב יהודה עמיחי מסביר בתשובה שמחצית השקל היא 8.5-9.6 גרם כסף. לפי זה, שלישית השקל היא 5.67-6.4 גרם כסף. תמצית החישוב: שקל צורי הוא 384 גרגירי שעורה¹⁷ וכל גרגר שוקל 0.05 גרם. יוצא ששקל הוא 19.2 גרם כסף, ושלישית השקל 6.4 גרם כסף, ששוויים כ-38 שקלים של ימינו¹⁸.

הרואה יראה שמדובר בסכום פעוט, ולא מסתבר שזה הסכום שהגמרא תאמר עליו:

אמר רב אסי לעולם אל ימנע אדם עצמו מלתת שלישית השקל בשנה [...] ואמר

---

¹⁷ טור, יורה דעה תחילת סימן ש"ה, על פי הגאונים. וכן ברמב"ם: הלכות אישות י, ה, והלכות שקלים א, ב. ¹⁸ התשובה נמצאת באתר 'שיבה', נביא אותה כאן במלואה:

שלום וברכת ה'. א. לפי המשקל: נחלקו המפרשים האם השקל בימינו משקלו 14.6 גרם כסף (דעת רש"י) או משקלו 17 גרם כסף (דעת הרי"ף). הרמב"ן מספר שתחילה סבר כדעת הרי"ף ואולם כשעלה לארץ ובדק את שקלי הארץ מצא כדעת רש"י שהשקל משקלו 14.6 גרם כסף. יש לציין שבחפירות והתגליות שמצאו בתקופה האחרונה נמצאו מטבעות של שקל ובכולן המשקל הוא כדעת רש"י (עיין בספר מערות במדבר יהודה). השולחן ערוך (חושן משפט פח סעי' א, יורה דעה סי' שה סעי' א) הכריע כדעת הרי"ף שהשקל הוא הגדול יותר ומשקלו 17 גרם. העולה שמחצית השקל הוא 8.5 גרם כסף. ב. משקל השעורה: יש המודדים את השקל על פי משקל השעורה, כאשר השקל הוא 384 שעורות, וכאן נשאלת השאלה מה משקל השעורה, יש שמדרו אותה לפי 0.05 גרם, ולפי הסבר זה יוצא ששקל הוא 19.2 גרם, ואם אנו שוקלים את השעורה של ימינו הרי משקלה 0.04 גרם וממילא השקל הוא 15.36 גרם. מחצית השקל לפי מדידות אלו הוא 9.6 גרם, או 7.68 גרם. ג. להלכה: להלכה מחצית השקל בדיני תורה הוא 9.6 גרם כסף (פדיון הבן). ואילו בדברים שהם זכר או דרבנן אפשר להסתפק שמחצית השקל היא 8.5 גרם כסף כפי משקל השקל שנפסק בשולחן ערוך (ענין מדות ושעורי תורה עמ' תצ). ד. המציאות: בתאריך כג אדר ראשון תשע"ד, מחיר גרם כסף היה 2.45 ש"ח. לפי זה, לדעת שמחצית השקל היא 9.6 גרם השווי הוא 23.52 ש"ח ובתוספת מע"מ 27.28 ש"ח, ולדעות שמחצית השקל היא 8.5 גרם השווי הוא 20.825 ש"ח ובתוספת מע"מ 24.16 ש"ח. יש להעיר שעל פי המציאות בעולם (מהפכות והנפט) ערך הכסף והזהב משתנה במהירות, כמו כן הדולר יש בו תנודות רבות. על כן יש לעקוב אחר המציאות ולעשות את החישוב לפי תאריך נתינת מחצית השקל, כל החשבונות המופיעים כאן הם נכונים לתאריך כג אדר ראשון תשע"ד. כתבנו את ערכי מחצית השקל האמיתי, למהדרין במצוות ורוצים לקיים זכר למחצית השקל כפי שנהג בזמן שבית המקדש היה קיים. כתב המ"ב (באור הלכה תרצ"ד ד"ה ויש) שזה רק למי שעזרו הקב"ה שיכול ליתן, אבל מי שמתקשה והמחיר גבוה יתן ג' מטבעות של חצי שקל (בימינו שקל וחצי). בברכת התורה והארץ, הרב יהודה הלוי עמיחי, מכון התורה והארץ.

רב אסי שקולה צדקה כגד כל המצות שנאמר והעמדנו עלינו מצות וגו' מצוה אין כתיב כאן אלא מצות.

(בבא בתרא ט, א)

כדי להגיע להבנה על מה חז"ל דברו צריך להתחיל מעוגן אובייקטיבי. אנו יודעים שכתובת בתולה היא מאתיים זוז. תחילה נחשב כמה הם מאתיים זוז לפי ערך הכסף בימינו. שיטת השולחן ערוך¹⁹ שמדובר במאתיים דינר מדינה, שהם עשרים וחמישה דינר צורי, שהם 6.25 שקלים. שיטת הרמ"א שכתובה דאורייתא היא מאתיים דינר צורי שהם חמישים שקלים. כל שקל הוא 19.2 גרם כסף ולכן שווי כתובה הוא 120 גרם כסף לשולחן ערוך ו-960 גרם כסף לרמ"א ובשקלים של ימינו כ-239 ₪ לשיטת השולחן ערוך וכ-1913 ₪ לשיטת הרמ"א.

גם כאן רואים מיד שמדובר בסכום פעוט. סכום זה אינו עונה על דרישת חז"ל שלא ישהה אדם את אשתו ללא כתובה כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה²⁰. ההסבר הוא פשוט: ערך מתכת הכסף משתנה במהירות מזמן לזמן על פי יוקר המחיה ומסתבר שבזמן חז"ל מאתיים זוז היו שווים הרבה יותר כסף.

כיצד נדע כמה היו שווים מאתיים זוז בזמן חז"ל? המשנה במסכת פאה מגדירה מיהו עני:

מי שיש לו מאתיים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני. היו לו מאתיים חסר דינר, אפילו אלף נותנין לו כאחת, הרי זה יטול. היו ממושכנים לבעל חובו או לכתובת אשתו, הרי זה יטול. אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו.

(פאה ח, ח)

ומפרש הר"ש:

מאתים זוז – שיערו חכמים שזהו שיעור הוצאתו במזונות ובמלבושיו [לשנה], וכן במשרה אשתו ע"י שלישי בפרק אף על פי (כתובות סד, ב) שנותן לה ב' קבין חטין בכל שבוע והוא שלישי דינר שעולה ל"ז דינרין לשנה, וכלים של נ' זוז וג' זוג מנעלים ושאר פירות ויכול לעלות לק' זוז, והני מאתיים זוז דהכי היינו לו ולאשתו. ומיהו לא יתכן דגבי קופה ותמחוי לא כייל אשתו בהדיה.

(ר"ש שם)

¹⁹ אבן העזר סו, ו.

²⁰ כתובות נד, א: "כתובה טעמא מאי? כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה".

שיעור מצוות צדקה

החשוב לענייננו הוא שמאיתם זוז הם סכום פרנסה לשנה²¹. מהי פרנסה? הר"ש מציין חיטה (לחם), כלים, נעליים ופירות.

אם כן: פרנסה לשנה – 200 דינר מדינה, שהם 25 דינר צורי, שהם 6.25 שקל = בערך 19 שלישיות שקל. אם נחלק 354 ימים בשנה ל-19 נקבל ששלישית השקל הוא בערך פרנסה ל-19 יום.

לגבי ערך כתובה כתב האגרות משה:

אבל עתה זה הרבה שנים במדינתנו באה"ב אף כשהיו עוד מטבעות כסף לא היה נחשב ע"ה רובל שהיו ערך מ"א דאלאר לכלום למנוע מגירושין אפילו לעני שבעניים ואף לא שתי מאות דאלארן, וכ"ש בכ"ה שנים האחרונות ובפרט בשנים האחרונות שליכא כלל ענין מטבעות של כסף כלל אלא רק שטרות המלוכה ומטבעות הקטנים שאין בהם כסף כלל, ואפילו איש אחד לא יוכל לזון מסך כזה אלא רק זמן מועט שלכן אף אחד עני שבעניים לא ימנע מלגרש בשביל סך דמ"א דאלאר ואף לא בשביל שתי מאות דאלארן, ולכן יש לנו להחשיב הכתובה במאיתם זקוקים כסף צרוף ממש שזה הא תיקנו הקדמונים כשהיה כסף בזול אף שבזמן שתיקנו שהיה החשבון ע"ה רובל היה זה יותר חשוב מע"ה רובל שהיה בזמן הקיסר האחרון ומ"מ העמידו הכתובה על סך מאיתם זקוקים ולכן יש גם לנו לגבות סך זה דע"ז מסתבר שנשארה התקנה דכשסך כתובה אינו חשוב למנוע מגירושין יתנו כתובה מאיתם זקוקין ואיכא טעם על מה שהשאירו לכתוב הזקוקים אף שלא גבו זה כדי לידע איך לעשות כשיהיה עוד זמנים שלא סגי כתובה דאורייתא למנוע מגירושין, והוא מאה פונט כסף צרוף, וסך זה יגבו גם כשנתאלמנה. ולא למנה יגבו מאה זקוקים כסף צרוף שהוא חמשים פונט כסף צרוף, ולהוסיף לפי האומדנא מה שהיו שוים יותר כשהיו מטבעות שהרי חיוב כתובה הוא במטבעות ולא בנסכא. אבל מחמת שהוא מלתא חדתא יש להתפשר ערך קרוב לזה, כן נלע"ד.

(אגרות משה אבן העזר ד, צא)

²¹ אמנם הר"ש מעלה את האפשרות שהכוונה לפרנסה לשני אנשים לשנה, אך מהרישא של המשנה נראה שמדובר בפרנסה לשנה לאדם אחד, וכן פירש ברטנורא.

כאשר ערך הכסף משתנה, יש לשנות את ערך הכתובה, כך שהסכום שרשום בה יהיה סכום כזה שמונע אדם מלגרש את אשתו. מסתבר שאותו דבר נאמר לגבי צדקה, ונמצא שיש להמיר את שלישית השקל לפרנסה המספיקה ל-19 יום.

סיכום

בדברינו ניסינו לבאר הלכה למעשה את חובת הצדקה המוטלת עלינו על פי הפסוקים בתורה, דברי חז"ל והפוסקים. בתורה מופיע חיוב מפורש לתת לעני די מחסורו, אולם חז"ל דורשים שהחיוב הוא לתת עשירית בלבד, ואם אדם רוצה לתת יותר, לא יבזבו יותר מחומש. בנוסף, במקום אחר, מובא בגמרא שאין לתת פחות משלישית השקל בשנה. הרמב"ם, והשולחן ערוך בעקבותיו, נותנים מקום לכל השיעורים הנ"ל. הרמב"ם בעקבות הירושלמי מבין שיש קשר הדוק בין החיוב לתת תרומה לכהן לבין החיוב לתת צדקה לעני, ולכן גם בצדקה יש עין יפה, בינונית ורעה: עין יפה חומש, עין בינונית מעשר ועין רעה שלישית השקל בשנה. שיעורים אלו הם כמובן מדרבנן, ומהתורה מעיקר הדין יוצאים ידי חובה בכלשהו. בארנו שהציווי די מחסורו לא מופנה ליחיד אלא לציבור. אין חיוב על הפרט לפרנס עניים די מחסורם אלא אם כן יש לו. למעשה, ראוי שאדם ילך בדרך הבינונית לפחות, אך גם מי שמעוניין לתת רק את המינימום שקבעו חז"ל, מחויב לתת סכום העולה לפרנסה מלאה לאדם ל-19 יום.